

Osporavanje psihoanalize u svjetlu nazora K. Jaspersa i S. Zimmermanna

Zlatan GAVRILOVIĆ

Sažetak

Došavši na svijet u svojstvu skromne psihijatrijske metode sa slabo razvijenom teoretskom osnovom, psihoanaliza je već tijekom prvog stoljeća svoga postojanja izgradila vlastitu općepsihološku teoriju koja na nov način osvjetljava sve strane čovjekovog duševnog života. Potom je slijedio rad na primjeni ove psihološke teorije u objašnjavanju različitih sektora kulturnog stvaralaštva, umjetnosti, religije, i na kraju, fenomena socijalnog i političkog života. Na taj način psihoanaliza je razvila vlastitu filozofiju kulture.

Uvod

Godine 1893. dva bečka liječnika – Freud i Breuer – objavili su na stranicama stručnog psihijatrijskog časopisa nevelik članak pod naslovom »O psihičkom mehanizmu histeričnih pojava«, posvećen novoj metodi liječenja histerije uz primjenu hipnoze. Taj članak bio je zapravo ono zrno iz kojeg se razvila psihoanaliza – jedna od najpopularnijih znanstvenih teorija suvremene Europe.

Uspjeh psihoanalize među mnogim ljudima europske inteligencije počeo je još prije rata, a u poratnom razdoblju, osobito u posljednjim godinama, njezin utjecaj je dostigao neuobičajene razmjere u svim zemljama Europe i Amerike. Silinom i snagom tog utjecaja u intelektualnim krugovima psihoanaliza je daleko prevladala sve njoj suvremene ideološke pravce. U tom joj donekle može konkurirati samo antropozofija. Čak ni tako pomodni pravci kao što su svojedobno bili bergsonijanstvo, ničeanstvo i marksizam nikada, pa niti u razdoblju svojih najvećih uspjeha, nisu imali tako veliki broj pristaša i »zainteresiranih« kao frojdizam.

Relativno spori, a u početku i veoma tegoban put koji je psihoanalizu doveo do »osvajanja Europe«, govori o tome da to nije kratkotrajna i površna »dnevna moda«, nego stabilni i dublji izraz nekih bitnih strana europske intelektualne stvarnosti. Stoga svaki onaj koji želi dublje shvatiti duhovno lice suvremene Europe ne može mimoići psihoanalizu: ona je postala odveć karakteristična, neizbrisiva crta suvremenosti.

U čemu se objašnjava takav uspjeh psihoanalize? Zacijelo da tome nije razlog samo stručno znanstvena, psihijatrijska osnovica tog učenja. Bilo bi

naivno misliti da su svi vatreni pristaše psihoanalize njoj prišli zanimajući se za stručna pitanja psihijatrije i prateći stručna djela te znanosti. Oni se s frejdizmom nisu sreli na tom putu. U većini slučajeva Freud je bio prvi i posljednji psihijatar kojeg su čitali, a »Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse« – prvi i jedini psihijatrijski časopis koji su otvorili. Bilo bi naivno misliti da je Freud uspio svratiti pozornost publike za stručna pitanja psihijatrije. Praktično zanimanje za uspjeh ove terapijske metode nije ono što privlači psihoanalizu. Besmisleno bi bilo pretpostaviti također da su sva ta publika Freudovih sljedbenika naprosto sami pacijenti psihijatrijskih klinika koji žude za ozdravljenjem. Nesumnjiva je istina to da je Freud suvremenog čovjeka uspio pogoditi u živac, ali ne stručno-znanstvenom niti usko praktičnom stranom tog učenja. U svakom ideološkom pravcu koji ne ostaje vlasništvo uskog kruga specijalista, nego zahtijeva mnoštvo čitalačke publike koja se ne snalazi u stručnim detaljima i nijansama učenja – uvijek se može izdvojiti jedan osnovni motiv, jedna glavna crta cijelog zdanja koja određuje njegov uspjeh i utjecaj. Taj osnovni motiv, uvjerljiv i vrlo rječit sam po sebi, relativno je nezavisan od složenog aparata svog znanstvenog zasnivanja koji je nedostupan većem broju ljudi.

Koji je to temeljni motiv frejdizma? Vidjet ćemo da taj motiv nikako nije nešto apsolutno novo i neočekivano, nego se u posvema uklapa u temeljni tijek svih ideoloških težnji prve polovice XX. stoljeća i on je možda najjasniji izraz tih težnji.

Motiv frejdizma

Čovjekova sudbina, sveukupan sadržaj njegovog života i njegova stvaralaštva, dakle: sadržaj njegove umjetnosti, ako je on umjetnik, njegovih znanstvenih teorija, ako je on znanstvenik, njegovih političkih programa i djela, ako je političar, posvema su određeni sudbinom njegova spolnog nagona i samo nagona. A ako čovjeku njegova svijest govori drugo o motivima i pokretačkim snagama njegova života i stvaralaštva, onda on laže. Razvijanje osnovne teme kod Freuda neprestano prati kritika svijesti.

Na taj način bitno u čovjeku samo su njegov spol i životna dob, a sve ostalo su akcidentalije. Čovjekova se svijest određuje ne njegovim socijalnim ili duhovno-povijesnim bićem nego njegovim biološkim bićem čija je glavna strana seksualnost.

U svojoj općoj formi motiv frejdizma nije niti nov niti originalan. Ali originalna je nova razradba njegovih sastavnih djelova – pojmova spola i životne dobi: tu je Freudu doista uspjelo otkriti golemo bogatstvo i raznoobrazje novih momenata i nijansi, prije njega znanstveno potpuno neistraženih zbog čudovišta licemjernosti oficijelne znanosti o svim pitanjima

koja se tiču spolnog života čovjeka. Freud je tako proširio i obogatio pojam seksualnosti da se one uobičajene svagdašnje predodžbe koje smo naučili vezivati za taj pojam pokazuju kao samo mali segment njegove teorije. To se ne smije smetnuti s uma pri ocjenjivanju psihoanalize: stavljajući joj, na primjer, uobičajeni prijekor zbog »panseksualizma«, ne treba gubiti iz vida taj novi, iznimno prošireni smisao riječi »seksualno« kod Freuda. Dalje, psihoanaliza je otkrila mnogo neočekivanog i u pitanju sveze između seksualnosti i životne dobi. Povijest čovjekova seksualnog nagona počinje s momentom njegovog rođenja, prolazi kroz niz svojeobrazno obojenih razdoblja razvoja i uopće se ne uklapa u naivnu shemu: nevino dijete – zreo mladić – nevini starac. Zagonetka čovjekove životne dobi, koju je sfinga zadala Edipu, kod Freuda je našla neočekivano i svojevrsno rješenje. Dakle, osnovni motiv frojdzima su spol i životna dob – obnovljeni i obogaćeni novim sadržajima.

Motiv je kao takav od davnine. On se neprestano ponavlja u onim epohama u kojim se odvija smjena socijalnih skupina. To je lajtmotiv kriza.

U toj smjeni socijalnih grupa počinje se nasrtljivo ponavljati u svim oblicima i varirati tema: čovjek je prije svega životinja. Tada se nastoji s novih gledišta revalorizirati na nov način sve vrijednosti svijeta i povijesti. Drugi dio znamenite Aristotelove formulacije da je čovjek *zoon politikon* pri tome se potpuno ignorira. Ideologija takvih epoha prenosi težište u izolirani biološki organizam, a tri osnovna događaja općeg biološkog života – rođenje, coitus, smrt – počinju, po svom ideološkom značenju, konkurirati povijesnim zbivanjima, postaju takoreći surogat povijesti. Ono što je ne-socijalno i ne-povijesno u čovjeku, apstraktno se izdvaja i objavljuje najvišim mjerilom i kriterijem svega socijalnog i povijesnog. Čini se kao da ljudi tih epoha žele otići iz atmosfere povijesti, koja je za njih postala hladna i neugodna i skrivaju se sada u organskoj toplini životinjske strane života.

Motiv svemoći i mudrosti prirode, a prije svega prirode u čovjeku, njegovih bioloških nagona i nemoć zaludne i nepotrebne nespokojnosti povijesti zvuči nam podjednakom premda i s različitim nijansama i u raznim emocionalnim tonovima u takvim pojavama kakve su epikureizam, stoicizam, literatura rimske dekadencije, na primjer Petronijev »Satirikon«, skeptična mudrost francuskih aristokrata krajem XVII-XVIII stoljeća. Strah od povijesti, revalorizacija vrijednosti privatnog, osobnog života, primat biološkog i seksualnog u čovjeku – to su zajedničke crte svih ovih pojava.

Srodni motivi u suvremenoj filozofiji

Od kraja XIX. stoljeća u europskoj filozofiji jasno su zazvučali srodni motivi. Apstraktni biološki organizam ponovno je postao središnjim mjestom. Filozofija čiste spoznaje (Kant), stvaralačkog *Ja* (Fichte), ideje apsolutnog duha (Hegel) – ta prilično energična i na svoj način trezvena filozofija bila je još puna povijesnog pathosa. U drugoj polovini XIX. stoljeća ona je sve više okoštavala u mrtvim i nepokretnim shemama školske filozofije epigona (neokantovaca, neohegelovaca, neofichteovaca), a na kraju je, u našem vremenu, smjenjuje filozofija života, biološki i psihološki obojena. Biološki nazivi raznih organskih procesa naprosto su preplavili suvremenu filozofiju: za sve se pronalaze biološke metafore koje ugodno oživljavaju predmet što je obamro u hladu kantovske čiste spoznaje.

Koje su osnovne crte te nama suvremene filozofije?

Sve tako raznorodne i u mnogo čemu međusobno nesuglasne mislioe suvremenosti kakvi su, npr., Bergson, Simmel, Gomperc, pragmatisti, Scheler, Driesch, Spengler u temeljnom ipak sjedinjuju tri motiva:

A) U središtu filozofskog zdanja nalazi se biološki pojmljen život. Izolirano organsko jedinstvo objavljuje se najvišom vrijednošću i kriterijem filozofiranja.

B) Nepovjerenje spram svijesti. Pokušaj da se svede na minimum uloga svijesti u kulturi čovjeka. Otuda kritika Kanta i kantizma kao filozofije svijesti.

C) Pokušaj da se sve objektivne duhovnopovijesne kategorije zamijene psihološkim ili biološkim. Težnja da se povijest i kultura pojme neposredno iz prirode.

Tako Bergson u središte svojih filozofijskih konstrukcija postavlja pojam jedinstvenog (*elan vital*) pokušavajući iz njega izvesti sve oblike ljudske duševnosti i duhovnosti. Viši oblici spoznaje, upravo filozofska intuitivna spoznaja i umjetnost srodni su instinktu koji najpotpunije izražava jedinstvo životnog tijeka. Prema intelektu koji stvara pozitivne znanosti Bergson se odnosi s negodovanjem, ali i njegove oblike on izvodi neposredno iz biološke strukture organizma.

George Simmel, kantovac u svojim prvim radovima u ovom je stoljeću postao jedan od najjasnijih nositelja biologističkih stajališta. Zatvoreno organsko jedinstvo individualnog života za njega je najviše kriterij svih kulturnih vrijednosti. Samo ono što se može sjediniti tom samodovoljnom jedinstvu dobiva smisao i značenje. U svojem glavnom radu – »Individualni zakon« – on pokušava pojmiti etički zakon kao zakon individualnog razvoja osobe. Polemizirajući s Kantom koji je za etički zakon zahtijevao oblike sveopćosti, kategorički imperativ, Simmel razvija pojam individualnog etičkog zakona koji treba regulirati ne odnose ljudi zajednici i

društvu, nego odnose snage i nagona unutar zatvorenog i samodovoljnog organizma.

Biološki pravac vidljive oblike poprima kod pragmatista, pristaša američkog psihologa Jamesa koji pokušavaju sve oblike kulture svesti na biološke procese prilagođavanja, svrsishodnosti itd.

Svojevrsnu bliskost frojdizmu pokazuje filozofsko mišljenje Freudova zemljaka, bečkog filozofa Henricha Gomperca – sustav patempirizma. Taj filozof pokušava sve kategorije mišljenja, uzročnosti, predmeta itd, svesti na osjećaje, na emocionalne reakcije ljudskog organizma na svijet, ne bez utjecaja bečkog seksologa Otta Weiningerera.

Iste motive, ali u složenijem obliku naći ćemo kod utjecajnog njemačkog filozofa Maxa Schelera. Borba s psihologizmom i biologizmom kod Scheelera se povezuje s dubokim nepovjerenjem prema svijesti i njenim oblicima s davanjem primata intuitivnim načelima spoznaje. Sve pozitivne empirijske znanosti Scheler, približavajući se u tom pogledu Bergsonu, izvodi iz oblika prilagođavanja biološkog organizma svijetu.

Zahtjev da se filozofija podčini zadacima i metodama posebne znanosti – biologije najdosljednije je izražena u filozofskim radovima Driescha, poznatog biologa-neovitalista, jednog od osnivača eksperimentalne morfologije. Temeljni pojam njegovu sustavu je »entelehija« (Aristotelov pojam, u doslovnom prijevodu s grčkog glasi: »ono što u sebi ima cilj«). Entelehija, to je neka vrsta kvintesencije organskog jedinstva i svrsishodnosti. Ona upravlja svim očitovanjima organizma kako njegovim nižim biološkim funkcijama, tako i njegovom najvišom djelatnošću.

Tako vidimo da fundamentalni motiv frojdzima nije osamljen. On zvuči unosno sa svim temeljnim motivima suvremene filozofije. Svojevrsan strah pred duhovnopovijesnim činjenicama, težnja da se svijet pronade s onu stranu sveg duhovnopovijesnog, traganje za tim svijetom upravo u dubinama organskog prožimlju sve konstrukcije suvremene filozofije.

»Seksualno« kod Freuda samo je krajnji pol modernog biologizma koji sakuplja i koncentrira u jednom sažetom i oštrom liku sve pojedinačne momente suvremenih apovijesnih pravaca mišljenja.

Kritika psihoanalize u Karla Jaspersa

Imajući u vidu upravo ovu apovijesnu stranu frojdzima psihopatološku manjkavost psihoanalize, Karl Jaspers, osnivač suvremene psihopatologije, poduzeo se kritike Freudovih stajališta i to u radu Allgemeine Psychopathologie, Zur Kritik der Psychoanalyse, Rechenhart und Ausblick. Posebno ćemo se osvrnuti na glavne teze Jaspersove kritike.

Svojim novim pokušajem psihološkog poimanja Freud je stvorio epohu u psihijatriji, priznaje Jaspers. On se pojavio u vrijeme kada je psiha ponovno postala vidljiva pošto su desetljećima gotovo isključivo razmatrani

racionalni sadržaji, objektivno simptomi i neurološki supstrat. Od ovog vremena poimanje postaje ponovno samo po sebi razumljivo čak i istraživačima koji nisu htjeli čuti za Freudove teorije. Danas pak i Freudovi protivnici govore o bijegu u psihozu, o kompleksima i o potiskivanju. Ali, koliko god ovo poimanje bilo nešto novo psihijatriji, s gledišta povijesti kulture, Freud nije pridonio nešto bitno novo, već je njegov poseban prinos u stvaranju teorije i postavljanju principa. Freud je medicinar, kaže Jaspers, koji psihološko razumijevanje može pratiti samo u prirodnoznastvenom teoretskom vidu. Freud sam, međutim, izražava svoje teoretske predodžbe »stalno tekućim« pri čemu se poziva na iskustvo koje je njegov jedini izvor i koje ne dopušta fiksiranje nekog teoretskog sustava. Zbog toga se teško može uhvatiti središte njegove teorije, jer je u mnoštvu Freudovih spisa rečeno zaista mnogo i to različitih stvari. Ne vidi se dalje jedna teorija čvrsto obuhvaćena, provjerena na svim središnjim točkama i jasno korigirana. Da se ovo dogodilo na znanstveni način, ova bi teorija u svako doba bila jasna kao cjelina. Ovo, međutim, nikada nije bio slučaj s psihoanalizom. Jaspers navodi primjere: Prema Freudu, sve psihičko je »determinirano«. To je pretpostavaka koja se može postaviti kao paralela prirodnoznastvenoj pretpostavci, da nad svim, bez ostatka, dominira kauzalnost. Postoji posebna psihička kauzalnost, upravo ova razumljiva determiniranost. U svjesnom duševnom životu ona je isprekidana i istrzana. Stoga se mora zamisliti da se u fundamentu svjesnog nalazi nesvjesno, za čije su postojanje dokazi upravo svjesni fenomeni. Nesvjesno je pravi duševni život koji izravno uopće ne dopiru do svijesti nego jedino kroz sferu podsvijesti preko svojevrsnih modifikacija. Svijest je istodobno samo osjetni organ za poimanje psihičkih kvaliteta usmjeren ili na osjetno opažanje izvanjskog svijeta ili na nesvjesne procese misli unutaršnjeg svijeta. Obmane ovog samoopažanja grade svjesni duševni život. U nesvjesnom postoji energija koja ima kvantitativna svojstva. Ovo je afektivna energija i konačno sve svodi na jedinstvenu silu koju Freud naziva seksualnost, a Jung libido, koja je zapravo pokretač duševnog života. Iz nesvjesnog psiha ne dopire u svijest onakva kakva jest već prolazi kroz metamorfoze. Psihoanaliza vjeruje da može prodrijeti kroz različite cenzure do istine, retrospektivno izvodeći zaključke iz različitih fenomena svijesti. Zbog toga su snovi, svakodnevne omaške, sadržaji neuroze i psihoza glavni izvor za upoznavanje nesvjesnog, a time i duševnog uopće. Kritički stav spram Freudovim stajalištima Jaspers je formulirao u nekoliko teza, prvi put u ranijem svom radu iz 1922. godine:

1) Freud se zapravo bavi psihologijom poimanja, a ne kauzalnim objašnjenjem.

2) Freud vrlo uvjerljivo uči kako da se upoznaju mnoge pojedinačne razumljive veze. Mi razumijemo kako se potisnuti kompleksi ponovno pokazuju u simbolima. Mi razumijemo formiranje reakcija na potisnute

nagone, razliku primarnih, pravih od sekundarnih, zamaskiranih psihičkih zbivanja. Ovdje Freud, prema stajalištu Karla Jaspersa, u nekim detaljima nadopunjava Nietzscheovo učenje. On prodire u neprimijećeni duševni život tako da se ovaj podiže do svjesnih razina.

3) Miješanje razumljivih veza s kauzalnim vezama osnovna je netočnost Freudovog tvrdjenja da sve u psihičkom životu mora biti razumljivo, smisleno određeno. Opravdana je samo tvrdnja o bezgraničnoj kauzalnosti, a ne tvrdnja o neograničenoj razumljivosti. Ta Freudova greška, prema Jaspersovom mišljenju, povezana je s jednom drugom. Freud iz razumljivih veza stvara teorije o uzrocima cjelokupnih psihičkih tokova dok razumijevanje po svojoj biti nikada ne može dovesti do teorije. Nasuprot tome, kauzalno objašnjenje mora dovesti do teorije.

4) U mnogobrojnim slučajevima kod Freuda nije riječ o poimanju i proizvođenju u svijesti neprimijećenih povezanosti već o »kao da razumijevanju« izvansvjesnih saveza. Ako se sjetimo da psihijatar, suočen s psihozom ne može utvrditi ništa drugo do zbunjenost, dezorijentaciju, deficite sposobnosti ili sumanute ideje uz ispravnu orijentaciju, onda se mora činiti kao napredak ako postoji mogućnost da se pomoću »kao da razumljivih« veza privremeno nešto okarakterizira i uredi u zbrci. Uostalom Janetova su istraživanja pokazala da kod hysterije stvarno postoji odcjepljivanje psihičkih veza. U takvim cijepanjima »kao da razumijevanje« ima realno značenje. Nema dvojbe, istraživački – frojdisti vrlo su nepažljivi u brzom prihvaćanju postojanja rascjepa, a »kao da razumljive« sveze, najvećim dijelom nedovoljno su uvjerljive.

5) Jedna od grešaka u Freudovom učenju je u rastućoj simplifikaciji njegovih teorija. Teorije teže k pojednostavljenju. Freud vjeruje da može sve psihičko svesti na seksualnost, a ovu pak istodobno shvatiti kao jedinu primarnu silu. Naročito su pisanja njegovih učenika zbog tog nedostatka »nepodnošljivo dosadna«. Unaprijed se zna da se u svakom radu Freudova epigona nalazi jedno te isto. Ovdje psihologija ne postiže nikakav napredak.

6) Kao duhovnopovijesni fenomen psihoanaliza je popularna psihologija. Ono što su na visinama stvarne povijesti čovjekova uma učinili Kierkegaard i Nietzsche ovdje se grubo unižava i još jednom izokreće kako bi odgovarali niskoj razini prosječnosti. U usporedbi s pravom psihologijom ona je masovni fenomen, prema tome i predmet masovne literature. Sve osnovne ideje i zapažanja potiču od Freuda, a sljedbenici praktično nisu dodali ništa. Kada se kaže da je Freud »prvi i odlučno uveo u medicinu smisaonost psihičkih odstupanja /.../ naspram psihologije i psihijatrije koje su bile lišene psihe«, onda je to, blago kazano, netočno. Prvo, takvo je shvaćanje već otprije postojalo, iako je oko g. 1900. odgurnuto u pozadinu, drugo, ovo se shvaćanje u psihoanalizi iskorištavalo tako da je vodilo s pravog puta, zatim je psihoanaliza omela utjecaj stvarno velikih u psiho-

patologiji i snosi dio krivnje za spuštanje intelektualne razine cjelokupne psihopatologije.

Tvrđi se da se psihoanaliza kao potresna istinitost pojavila u jednom lažljivom dobu. To je, prema Jaspersu, opet samo djelomično točno. Razgolićavanje svijeta bilo je utoliko neistinito ukoliko je seksualnost pojmlilo kao novu apsolutnost.

7) U okviru psihopatologije psihoanaliza ima zasluge za intenziviranje pojmljivog promatranja. Obračanje pozornosti na male i najmanje fenomene naučilo je psihijatre da svjesno shvate mnogobrojne izražajne fenomene. Izgled, postupci, previdi, način govora, zaboravljanje, neurotski simptomi, sadržaji snova i sumanutosti postali su simboli seksualnosti. S tumačenjem tih elemenata razgolićava se i istodobno pokazuje vještina unakrsnog saslušavanja i talent istražitelja te psihijatar nije drugo do istražitelj.

8) Psihoanaliza je s novom energijom svratila pozornost na unutarnju životnu povijest. Ono što čovjek jest postao je kroz svoje najranije doživljaje. Ali ovdje su psihoanalizi pojedincima zapažanja postala izlaz na put koji vodi u provjeravane, na kraju krajeva za svakog nepristranog stručnjaka potpuno neosnovane historijate pojedinih ljudi. Tako se u svijet psihijatrije uvode hipoteze koje ne samo da nisu dokazane nego su često izmišljene i izvan svih shvatljivih sveza.

9) Freudov »totem i tabu«, koji ima pretenzije tumačenje povijesti ljudske kulture, pokazuje da analogno mitskoj mašti, sam Freud razvija racionalističko psihološki mit.

10) Kao što su prijeko potrebne granice svoj psihologiji poimanja, tako su potrebne granice i samoj psihoanalizi. »Psihoanaliza je prije svega ostala slijepa za ove granice. Ona je htjela sve razumjeti.«

O kritici psihoanalize

Danas postoje duhovno nezavisni psihoterapeuti koji čovjeka vole i žele mu pomoći. U katkada neponovljivom, individualnom obliku oni razborito postižu ono što je moguće. Pri tomu koriste i psihoanalitičke metode, ali im ne robuju. Oni ne podvrgavaju organizaciji i tehnizaciji ono što će zauvijek ostati stvar povijesne komunikacije pojedinih ljudi. Priviknuti su na jasnu prirodoznanstvenu spoznaju, uvijek je imaju na umu kao temelj svih terapija.

Međutim, treba upozoriti na jednu izražajnu crtu unutar psihoanalitičkog pokreta, na ono što ovom mišljenju daje značaj vjere. Tu vjeru, prema Jaspersovu mišljenju, izazivaju neke objektivne zablude od kojih se mogu formulirati ove:

1) Zamjenjuje se razumijevanje smisla s kauzalnim objašnjenjem. Razumijevanje smisla vrši se u uzajamnosti komunikacije. Kauzalnost treba shvatiti kao ono što je smislu tuđe.

2) Način terapijskog djelovanja u psihoanalizi jest problematičan. Znamo da svi psihoterapeutske postupci u rukama djelotvornih osoba imaju uspjeha već tisućama godina. Jasno je da psihoanalitički postupci imaju isto toliko uspjeha i neuspjeha kao i druge metode. Umirivanje pojedinih pacijenata iscrpnim bavljenjem njima i cijelim njihovim životopisom nije opravdano, prema Jaspersovom mišljenju, označiti kao liječenje. Dok su u pravoj medicini s pomoću spoznaja stečenih tijekom posljednjih sto i pedeset godina postignuti golemi, čak i izvanredni uspjesi u liječenju, tako da se život zapadnoeuropskog čovjeka produžio u prosjeku oko dvadesetak godina, uspjesi terapeuta, na žalost, nisu takvi. Oni to po prirodi stvari jedva mogu biti. Ono što se naziva terapijom, s ozbirom na nedorečenost i samovoljnost smisla liječenja može se prepoznati u riječima glasovitog psihoanalitičara iz g. 1933: najveći psihoterapeutske pothvat bilo je djelovanje Adolfa Hitlera.

3) Ono što nazivamo neuroza ne karakteriziraju razumljivi sadržaji neurotične pojave nego mehanizmi prevođenja duševnog u tjelesno. Samo postotno neznatan broj ljudi pati od ovih mehanizma, od ove nadarenosti ili usuda, da ih vlastite duhovne realizacije, akti njihove slobode, u psihičkim i tjelesnim transformacijama susreću kao nešto strano, čime ne mogu gospodariti. Većina ljudi, naprotiv, potiskuje, zaoboravlja, ne rješava, trpi i podnosi do krajnjih granica a da nikada ne dolazi do tjelesnih i psihičkih transformacija.

Ove i druge zablude u znanosti su razumljive. Drukčije je s osnovnim psihoanalitičkim poimanjima koja možemo nazvati vjerom. Ta vjera ima ova obilježja:

1) Sve što se događa u čovjeku ima smisao. Apsolutiziranje značenja i njegovo niveliranje na jednu jedinu razinu razumijevanja smisla znači svjetonazor kome sve postaje simbol, i to onaj tip simbola koji sve tumači. Sa stvarnih histeričkih simptoma i drugih opipljivih simptoma bolesti tumačenje se proširuje na sve bolesti, na sav čovjekov životopis. Pri tome se pružaju beskrajne mogućnosti tumačenja i drukčijeg tumačenja koje nema kraja i tada se gubi kriterij za ispravno – pogrešno.

2) Javlja se zahtjev za cjelovitim znanjem o čovjeku, o njegovoj supstanciji koja u njemu prebiva još prije podjele na tijelo i dušu. To totalno razumijevanje čovjeka znanstveno je neodrživo. Po svojoj misaonoj strukturi analogno je totalitarizmu koji se javlja u povijesno-sociološkom shvaćanju. Ono se zasniva na mješavini mogućnosti spoznaje i slobode. »Određena sloboda više nije sloboda.«

3) Bolest postaje krivnja. Ono što je u ograničenim domenama samo jedno moguće stajalište prema simptomima bolesti, dakako ne liječničko

stajalište, proširuje se, manje-više jasno na sva oboljenja. Pogrešna i po svojim posljedicama nehumana filozofija kvari etiku i smisao liječničke pomoći.

4) Stvara se, manje ili više svjesno, predodžba ljudske savršenosti koja se naziva zdravljem. Patetično se ističe jedinstvo znanosti, jedinstvo medicine, ali zamišljeno kao podređivanje sumnjivoj vjeri loše, kolebljive filozofije koja se nejasno kreće u zaplićućim dijalektičkim krugovima.

U ovim motivima vjere prebiva jedna istina, ali data u ovom obliku, ona je izokrenuta. To je istina da za liječnika nije dovoljno, kao za svako drugo zvanje u svezi s ophođenjem s ljudima, naučiti ono što se u znanosti može znati i to primijeniti. Ideja njegova zvanja, kome je primijenjena znanost samo oruđe, nije u samom predmetu znanosti nego je posrijedi samoodgoj u duhovnom djelovanju u području filozofije i religije. Kada, primjerice Th. Bovet govori o »psihohigijeni« i kaže: »Tko nju podučava mora je osobno i otjelovljavati, onda misli, upravo na to i govori uglavnom dobro. On također smatra: 'ne možemo nikoga odvesti dalje od mjesta na kojem sami stojimo' ili 'tko brak smatra samo specijalnom formom pored ostalih mogućih formi života, taj o braku nije shvatio ništa ili vrlo malo ni nije podoban za higijeničara duše' ili 'tko odbacuje religiozno vjerovanje kao sugestiju ili iluziju ne treba se baviti psihohigijenom.'«

Dospjeva li psihoanaliza do zrelosti, do životnog sadržaja, do prave vjere? Ili, nije li ovdje, naprotiv, naopakom, neosnovanom vjerom, koja se ipak fanatično održava, presječen put ka istinskom očovječenju koje se zadobiva odnosom spram transcendentnog.

Vjera psihoanalitičara može istupiti sa skeptičkim vratima kao, na primjer, kada Jung sve svoje poglede tretira isključivo kao »prijedloge i pokušaje formuliranja jedne prirodoznanstvene psihologije nove vrste«. On smatra »da još dugo neće doći vrijeme za sveopću teoriju«, ostaje, dakle, pri tomu da je ona u osnovi ostvariv cilj i zapravo sve vrijeme skicira shemu jedne takve, po njemu zamislive, sveopće teorije. »Medicinska odora za nemedicinske poglede, liječničko-terapeutska odora za neliječničke metode liječenja u ophođenju s patnjama i nevoljama, stvara pometenost osnovnog stava, koja priprema tlo za ortodokciju. Ono što je otpočelo Freudovim anatemiziranjem otpadničkih učenika označuje tendenciju koja se nalazi u samoj stvari. Ta je tendencija postala sve izraženija«, zaključuje Jaspers.

Psihoanalitičari desetljećima osnivaju društva koja nastoje ostvariti pravo na dodjelu diploma na temelju legalizirane nastave. Oni apeliraju kao sekte na solidarnost. Članove ne ujedinjaše znanstveno definirana rasprava zasnovana na umu koji sve podjednako obvezuje, nego, u formulacijama neuhvatljivo, ali po stavu prepoznatljivo, cjelovito poimanje. »Već je u izgledu korak ka odgajanju psihoanalitički ortodoksnih terapeuta« napominje Jaspers 1951. godine. Danas to više nije »korak« nego stvarna

praksa. Taj korak k odgajanju ortodoksnih psihoanalitičkih terapeuta, odvija se putem razlikovanja u pretpostavkama liječničke aprobacije i planirane psihoanalitičke aprobacije. Liječnička aprobacija djeluje na temelju znanja i sposobnosti koje se ističe u znanstvenoj svijesti na univerzalno postojeći način putem spoznaje zasnovane na eksperimentima i promatranjima koje se u svako doba mogu ponoviti. Naprotiv, aprobacija psihoanalitičara treba povrh toga pretpostaviti tzv. didaktičku analizu. To je proces potpuno analogan vježbama u kojima se istina ne zadobiva putem općepostojeće spoznaje nego uvježbavanjem u postupanju s vlastitom svijesću. Didaktička analiza utiskuje shvaćanje vjere vezano za vlastito postojanje tako duboko da u slučaju da uspije ona pouzdano prijanjaju, te tako »obrazovanog« čine prikladnim vjernikom planiranog esnafa.

Didaktička analiza ne mora znanstveno vrijediti kao metodski neprikladan izvor spoznaje iako pri njoj nastaju iskustva koja mogu zadobiti znanstveno zanimanje. Egzistencijalni proces spoznavanja samoga sebe i samonastajanja u unutarnjem djelovanju, sloboda samog tog procesa nije ozbiljno moguća pred drugim čovjekom osim u životnoj zajednici egzistencijalne situacije u kojoj svatko postaje on sam time što postoje drugi. Ono što se na temelju visoke filozofske tradicije od stoičara i Augustina sve do Kierkegaarda i Nietzschea, s pomoću pjesnika i mudraca može zadobiti samo vlastitom realizacijom, mora propasti u tehnificiranom procesu analize pomoću nekog tobožnjeg stručnjaka. Ovdje se ne može polovično suditi. Ne radi se više samo o znanosti već o umu i samoj slobodi sasvim nezavisno od »mnoštva budalaština koje se motaju po psihoanalitičkoj literaturi« i kojima ne može sa sigurnošću izbjeći nitko tko se stvarno upušta u suradnju kao objekt didaktičke analize. Jaspers je postavio problem didaktičke analize jer ona utiskuje poimanje vjere vezane za vlastito postojanje tako duboko da u slučaju uspjeha ona pouzdano postaje jedan planirani »esnaf«. Jedan nacrt propisa o obrazovanju daje obavještenje o ovome: prijem kandidata vrši se na temelju životopisa i razgovora s dvojicom učitelja analize, dakle razumijeva ispit podobnosti i sudjelovanje u radu studijske grupe koju vodi mentor. Kada je kandidat zreo, pristupaju dvjema kontrolnim analizama u toku jedne godine, tj. budući analitičar vrši analizu dvojice pacijenata pod kontrolom jednog analitičara.

Napokon – podnose se izvještaji učitelja analize, kontrolnog analitičara i mentora. I sada ono najbitnije: ako prema mišljenju učitelja analize didaktička analiza ne napreduje na zadovoljavajući način, onda učitelj analize može biti jedanput promijenjen, ako opet ne uspije, kandidat se odvrća od nastavljanja s karijerom, tj. pokazalo se da dotični nije obdaren za prijeko potrebnu vjeru. Ponavljanjem u dugim analizama vjera se učvršćuje, upotrebljiv je onaj tko je ovako školovan.

Iako nikad nije riječ o poslušnosti, ipak je to skriven zahtjev izražen već Freudovim anatemiziranjima. Kvalifikacija se gubi ozbiljnom sumnjom i pitanjem, dakle slobodom uma.

Zahtjev za didaktičkom analizom postavlja neizbježno pitanje: može li visoka škola koja njeguje slobodu i istraživanje biti otvorena za sve spoznajne mogućnosti, dakle i za psihoanalizu kako bi u slobodnoj raspravi i objektivno provjerljivim rezultatima bilo potvrđeno ono što tu proizlazi. Jaspers odgovara: »Ne«. Ona može dopustiti da se analiza obavlja, ali ne i kad bude uvjet stjecanja diploma.

»Tamo gdje se didaktička analiza postavlja kao uvjet načina istraživanja, negira se sloboda znanosti.«

Didaktička nas analiza, kao i svi eksperimenti na čovjeku, ne ostavlja ravnodušnim. I premda ona nije nikakva opasnost za tijelo i život, opasnost je za čistoću, slobodu i zdravlje duše. Tako gdje je eksperiment na čovjeku, na sebi samom postao uvjet aprobacije, tu je povrijeđen humanitet. »Već se naime stoljećima bit liječničkog zvanja sve više gubi zbog zaboravljane profesionalne ideje pri snažnom porastu tehničkog znanja. Za liječnika je prijeko potrebno i jedno i drugo: najprije prirodna znanost i njome utemeljeno znanje, a time i jasna metoda svijest o kauzalnom djelovanju i njegovim granicama, čisto mišljenje i djelovanje u prostoru onoga što je znanosti moguće. I zatim, to znanje mora ostati oruđe vođeno liječničkom etikom. Ono što je iz temelja drukčije u zadatku liječenja životinja ili ljudi ne leži u prirodnoznanstvenim sredstvima nego u načinu njihove promjene, u dogovoru s oboljelim i njegovoj suradnji.

To drugo nije predmet znanstvenog istraživanja, već moralno sazrele osobnosti. Međutim, prava znanstvenost i ova personalnost su neodvojive. Znanstvenost postaje nepouzdana, ako ovo posljednje zakaže. Personalnost nije dovoljna, ukoliko nije vladala oruđem: dobri ljudi, ali loši muzičari nisu upotrebljivi.

U onim svojim pojavama psihoanaliza narušava pravu bit liječničkog zvanja. Ali, ona je kao nekakav signal za zaklinjanje na liječničko samosvješćenje i to liječnik ne bi smio smetnuti s uma. Protiv neistine razornog protivnika svega istinskog liječništva ne možemo se boriti samozadovoljnim shvaćanjem znanosti već cjelinom etosa u kome će tek znanstvenost postati pouzdana.«

Psihijatrija i filozofija

Ne toliko psihijatri, koliko psihoterapeuti, podliježu iskušenju da svoju znanost pretvore u vjerski pokret, a škole tog pokreta u neku vrstu sekte. Doduše ima značajnih, sasvim nezavisnih i slobodnih psihoterapeuta. Ali za većinu udruživanje predstavlja potrebu, jer samo iz tako zbijenih redova stječu osjećanje apsolutnog znanja i nadmoćnosti u odnosu prema dru-

gim sektama. Slavni primjer je Freud i pokret koji je on stvorio i jedno vrijeme vodio. Još g. 1919. Jaspers je okarakterizirao ovaj pokret: Ako psihoanaliza sadrži pathos postojanosti i istinitoljubivosti, Freud je na mnoge utjecao u formiranju njihovih gledanja na svijet. Ali oni mogu doživjeti i ovaj pathos mnogo dublje i duhovnije prigodom velikih samootkrivanja Nietzschea i Kierkegaarda. Freud se ne može usporediti s takvim psiholozima. On osobno ostaje u pozadini. On kaže da je potrebno analizirati vlastite snove i da je to put da se psihoanaliza shvati. On daje tumačenje snova drugih a sam ostaje neprozirna osobnost – iako u svom glavnom djelu o snu iznosi i vlastite snove koji su bezazlene prirode i tumači ih u okvirima određenih granica. Međutim, Freud u svom pojavnom tumačenju pokazuje oskudnu maštovitost.

To je gotovo uvijek ono najgrublje odakle je potrebno razumijevati. Mnogi ljudi kod kojih dominira osjetnost, ljudi iz velikih gradova čiji je duševni život kaotičan, prepoznaju se u Freudovoj psihologiji. Freud sagledava, često izvanredno umjesno što nastaje zbog potiskivanja seksualnosti. Ali on se nije nijednom zapitao što nastaje potiskivanjem čovjekova uma i duha.

Postoji uska povezanost između psihologije poimanja i osobnosti kojoj se ova obraća. Stoga se ovdje uvijek pitamo koja je to vrsta ljudi koja nešto vidi, tvrdi, odbija. Borba pojmljivog uvida postaje borba osobnosti koje se među sobom »razumiju« i na ovom putu kane istodobno shvatiti i uništiti pogrešna učenja drugih. Freud se služi ovim sredstvom kada na slijedeći način procjenjuje otpor psihologa i psihijataru usmjeren protiv njegovog učenja: »Psihoanaliza želi da duševni život potisnuto dovede do svjesnog priznanja i svatko tko je osuđen i sam je čovjek koji posjeduje ovakve potisnute sadržaje koje možda samo s mukom podnosi. Dakle, ovi sadržaji moraju kod njega podići isti onaj otpor koji se budi kod bolesnika, za ovaj otpor lako se preobući u intelektualno odbijanje...

Kako kod naših bolesnika, tako i kod naših protivnika često možemo konstatirati upadljiv afektivni utjecaj na moć rasuđivanja koji se očituje u smanjenju ove moći.« Takva metoda borbe spada u psihologiju poimanja, kaže Jaspers. Tako je – mnogo jednostavnije – jedan psihijatar odgovorio da je u psihoanalizi riječ o praznovjerju i masovnoj psihozi. Ta borba, koja zadire u međusobna osobna psihička svojstva, može biti zlobna, može biti borba za vlast i nadmoć. Ona može biti borba i u ljubavi, ona može uspostaviti najdublje veze među ljudima. Freudova se psihologija čini pogodnijom za prvi oblik borbe. Riječ je o tome da onaj tko je podvrgnut psihoanalizi, komunikacijski nije na istoj razini s terapeutom.

Da bi se shvatio svijet misli ove psihologije, bilo bi potrebno primijeniti psihoanalizu na samom Freudu, jasno rasvijetliti njegovu osobnost. Čovjek se ne može uvijek jasno uposnati samo u svojim djelima.

Sociološko promatrano, Freudovo je djelovanje preko osnivanja udruženja, putem anatemiziranja otpadničkih učenika, sasvim poprimilo oblike stvaranja sekte. Frojdizam je postao »vjerski pokret« u odori znanosti. Frojdizam kao cjelina jest činjeničko stanje koje je svuda učinilo jasnim: psihoterapijske sekte kao takve moraju postati nešto kao zamjena za religiju, njihovo učenje – znanost spasa, njihova terapija – iskupljenje. Te sekte, ovako varljive upuštaju se u bespravnu konkurenciju, pravo, s objašnjenjem da je riječ o samoj medicinskoj znanosti, drugo, s onom ljudskom ljubavlju, koja, najčešće zasnovana na kršćanstvu i bez sektaškog učenja, pomaže idiotima i trudi se da zabludjelima pokaže put i u svom realnom spoznavanju pred čovjekom nikada ne napušta nadu, čini dobra djela u okviru mogućeg, a s Božjom voljom i nemoguće smatra mogućim. Treće, s pravom filozofijom, s ozbiljnošću intimnog stvaranja na čije poput ove nisu upozorili, jer je to nemoguće, već su ih osvijetlili Kierkegaard i Nietzsche. Promatrane s povijesne cjeline, te su sekte nemarne zato što ne mogu postojati. U okviru psihopatologije one su opasnost filozofske vrste – njihovo djelovanje ima naizmjeničnu tendenciju k nihilizmu, k nasilnom fanatizmu, k skeptičkoj samovolji, napokon, uvijek djeluju razorno spram egzistencije. Ali nikako nije potrebno da se psihoterapija oslanja na gledišta koja uzrokuje stvaranje sekti. Prije je za znanstvenu i filozofski održivu psihoterapiju životno pitanje da ne dopusti bilo koja od ovih postavki koje uzrokuju stvaranje sekti.

Zato Jaspers, imajući na umu Kunzovu kritiku Freudova učenja, kaže: »Ja ne mogu slijediti Kunza u priznavanju psihoanalize kao egzistencijalnog zbivanja u okvirima osobnih komunikacija. Kada sam se prije nekoliko desetljeća temeljito bavio Freudom, spoznao sam nihilistički princip lišen egzistencije koji mi je izgledao istovremeno destruktivan, kako za znanost, tako i za filozofiju.«

Problemi psihoterapije

Psihoterapija mora biti svjesna svojih ograničenih mogućnosti. U trenutku kada se oprema kao objekt, pacijent prestaje biti on sam. Međutim, čovjek je svagda nešto više, slučaj, povijesna individualnost okružena i natopljena određenom povijesnosocijalnom situacijom. On je prije svega biće moguće egzistencije. On je biće koje transcendiraju ovu egzistenciju, on je stoga jedinstveno i nezamjenjivo biće, autonomno u svojoj egzistenciji. Zbog toga je jedini dopušteni kontakt liječnika s njegovim pacijentom egzistencijalna komunikacija u kojoj se liječenje odigrava u suradnji dva slobodna bića, na planu moguće egzistencije.

Liječnik, u vrijeme velikih dostignuća znanosti mora spoznavati granice svojih moći. On ne može poništiti smrt, iako može čovjeku produžiti život kao nikada prije. On najčešće ne može izliječiti duševnog bolesnika, iako

mnogima može pomoći da teret svoje egzistencije lakše podnose, nekada da ga sa sebe i skinu. Liječnik, napokon, ne može poništiti patnju i bol, iako je može uspješnim sredstvima ublažiti i olakšati.

Opipljivost realnosti je ono što privlači većinu ljudi danas. Ono što se želi može se danas s pomoću znanosti i tehnologije lako stvoriti. Iskustvo »graničnih situacija« biva izbjegnuto više nego ikada. Gubitak transcendentne stvarnosti povećao je zemaljsku volju za srećom do apsoluta. Sve teškoće imaju biti otklonjene tehničkim učinkom na temelju znanosti. Međutim, sve te promjene nisu prirodene niti čovjekovom tijelu niti duhu. Kao posljedica takvog načina života beskonačna su razočaranja. Svijest o razočaranosti, napuštenosti, nepotrebnosti učinio je suvremenog čovjeka tako zbunjenog i nemoćnog da je ishod sve veće odlazanje psihijatrima i psihoterapeutima svih pravaca i profesija. Tako liječnik duše postaje svećenik bezvjernim ljudima sadašnjice. Takva Jaspersova formulacija upravo pogađa bit današnje situacije. Ljudi su izgubili čuđenje i divljenje spram tajni prirode i vlastite duše. Oni postaju nemoćni pred sobom i svojim vremenom kao djeca kojoj je potrebno vodstvo i ulijevanje samopouzdanja.

Moderan čovjek vjeruje za sebe da je bolestan jer se osjeća nesretnim. Pojmovi zdravlja i bolesti sve se više mute i pomračuju. Ako je zdravlje »stanje potpunog tjelesnog, duševnog i socijalnog dobrog osjećanja«, onda takvo zdravlje ne postoji. Prema tom pojmu svi su ljudi i u svakom trenutku bolesni.

Ta zbrka pojmova i stvarna nemoć da se definira zdravlje i bolest posljedica je, prema Jaspersu, upornog ostajanja na razini razuma, a ne umom vođene suvremene prirodne znanosti. Otuda filozofiranje ne znači niti udvaranje filozofije znanosti, niti apstraktna razmišljanja školske filozofije, nego itekako potreban, viši stupanj umovanja uopće. Bez njega svaki psihijatar koji je ozbiljno shvatio svoje zvanje, samo je obrtnik tehničkog doba. Liječnik treba biti istraživač. Međutim, kozmos koji liječnik, kao i svaki istraživač, ispituje, može se naći u čovjeku prije nego u laboratoriju. Ovo doduše zahtijeva od liječnika univerzalno znanje o čovjeku prije nego u laboratoriju. Cjelina nije predmet nego ideja.

Dovoljna je njegova svjesna upućenost na cjelinu do koje se opet stiže u znanosti tek kada je ova u sklopu filozofskog mišljenja, dakle kada se bavi i univerzalnim idejama o čovjeku, a provjerava ih neprestano u egzistencijalnoj komunikaciji.

»Ranije filozofsko i mitsko jedinstvo cjelokupnog znanja nedostižno je ljudskoj spoznaji. Kada nas je znanost oslobodila magije i demona, ona nas je lišila u isto vrijeme doživljaja nadosjećajnog. A bez ovog doživljaja čovjek nije čovjek, niti može opstati. Transcendentno je isto tako dio čovjeka kao i imanentno. Prenaglašavanje ili poništavanje jednog na račun drugog ne može proći bez ozbiljne opasnosti po cjelovit život čovjeka, ali

i čovječanstva. Neistinitost apsolutiziranja znanosti vodi pomračenju i egzistencije i transcendencije, slobode i Boga.

Znanosti su temeljno, zauvijek nezavršene.«

Filozofija uopće, prema Jaspersu, počinje spoznajom samih granica svake znanosti. »Znanstvena spoznaja činjenica nije spoznaja bića. Znanstvena spoznaja ne daje nikakav cilj životu. Pomoću svojih znanja znanosti pružaju odskočnu dasku transcendentnim mislima – tek se u najpotpunijem znanstvenom znanju upoznaje pravo neznanje i u neznanju se odvija transcendencija pomoću specifičnih filozofskih metoda. Ali u znanostima postoji tendencija da pomoću znanja prikriju i samo biće.«

Liječnik i pacijent, oba ljudi, ujedinjeni su sudbinom. Niti čista tehnika niti čisti autoritet. Liječnik predstavlja samo egzistenciju u službi druge egzistencije. Takva komunikacija ima samo jedan cilj: rasvjetljavanje bolesnikove egzistencije kroz koju on treba otkriti svoju autonomiju. Terapija, dakle, ne bi trebala biti psihoanalitička. Jaspers ovoj terapiji zamjera suvišnu potrebu za objašnjavanjem nesvjesnih fenomena, zanemarujući svjesne. Objašnjavanje u psihoanalizi temelji se na jednom utvrđenom pogledu na svijet, na pogledu koji se nesvjesno prenosi na pacijenta. Zato Jaspers pripominje: »Stručno se još ne može odrediti i izložiti kakav bi trebao biti psihoterapeut današnjeg vremena. On je neizbježno filozof, svjestan ili nesvjestan toga, discipliniran ili kaotičan, metodičan ili prepušten slučaju, ozbiljan ili šaljiv, spontano ili bezuvjetno prilagođen socijalnim kretanjima; kakav će biti može se prenijeti samo primjerom a ne učenjem.«

Psihijatrija prema vjeri

U svojoj knjizi »Psihologija – nauka o duševnom životu« Stjepan Zimmerman je obradio općenito sve duševne pojave i razmotrio ih na primjerima. Ta opća psihologija, prema Zimmermanovu mišljenju potrebna je svakome tko izučava neko posebno područje ljudskog života ili tko napose promatra određenu stranu duševnog života npr. neko kulturno stvaranje (filozofiranje, vjeru, ćudoređe, umjetnost). Ali u Zimmermana velik je otklon u poimanju izvora nekog kulturnog stvaranja. Upućujući priekore psihoanalitičkom tumačenju izvora kulturnog stvaranja, Zimmerman u svojoj Psihologiji piše:

»Psihoanaliza hoće da analizira duševne pojave te nastoji da ih genetički protumači na osnovi nesvjesnih utjecaja. 'Analiza' ne znači ovdje raščlambu ili rastvorbu jedne sastavljene duševne pojave ili tvorevine u njezine sastavine – kao što se taj izraz upotrebljava u značenju općene analitičke metode kod opisivanja duševnih pojava – nego 'analiza' imade posebno značenje kad je govor o psihoanalizi. Psihoanalitičari naime pretpostavljaju da u svjesnom (budnom) stanju nastupaju mnogi doživljaji

asocijativno provocirani po nekim iz svijesti potisnutim kompleksima koji su u životu nekog čovjeka imali osobitu ulogu. Zato treba da 'analiziramo' ili 'potražimo vezu' između izvjesnih doživljaja i njihovih faktora s kojima su nesvjesno asocirani. Treba zapravo iznaći duševnu klicu sadašnjeg svjesnog stanja te je iskorijeniti. Ne toliko Freud koliko njegova škola pretjeruje kad u podsvjesnu sferu stavlja gotovo isljkučivo seksualni nagon koji se posvuda svijesno očituje.«

Poznato je da je Freud isticao za religioznu vjeru da jē ona svagda tek iluzija a pokatkad je Freud otišao toliko daleko da joj je priskrbio psihopatološko značenje u smislu da je tu rečeno da je religija »opsesivna neuroza«. Zimmerman je, suprot tome, istaknuo Duboisovo upozorenje: »Teško onima koji su čudoredno indiferentni – koji nemaju težnje za nečim višim, nego samo za udovoljavanjem materijalnih želja! Upravo je pogibeljno prolaziti kroz život bez religije.« Štoviše, vjera čini bitnu sastojinu ljudske duševnosti. Vjera znači tumačenje svijeta i života. Ovo je tumačenje teistično, jer svaka vjera priznaje božanstvo tj. priznanje da je svijet i život zavisen od nečega što je, tako reći, iza pojavnog svijeta što nekako utječe na javni svijet i prema čemu se napose čovjek nalazi u nekakvom odnosu. Ovaj predmet vjerovanja jest božanstvo. Vjera dakle znači zasigurno neki određeni odgovor na pitanje o svijetu i životu, toliko određeni što vjera ne može biti ateistična. Vjera uzeta u svom iskonskom stanju ili po svom prirodnom razvitku psihologijski je osnovana na promatranju svijeta. Do vjerskog naziranja ne vodi samo mišljenje nego također maštanje i osjećajnost. Zato su vjerska mašta i osjećajnost stvorili svoja božanstva u različitim oblicima. Religija ne obuhvaća samo spoznavanje božanstva nego i voljni odnos prema njemu. Religija se božanstvu podlaže. Osim toga, religija se naslanja na tradiciju i auktoritete a ne samo na umovanje. Mogli bismo reći, dok filozofija znači nazor o božanstvu, religija znači životno, voljno općenje s božanstvom. Koliko se božanstvo shvaća tako da je nesastavljeno sa svijetom i da je samoodsebno osobno biće, naziva se, u potpunom znamenovanju te riječi, Bog.

Religijska se svijest otpočinje izgrađivati različitim osjećajem koji se tek u potonjem životu promiseće u suđenje i voljno djelovanje. Religijska osjećanja uključuju i pretpostavljaju vjerovanje u zavisnosti čitavog svijeta i života čovjekova od nečega prema čemu se rađaju osjećaji straha i poštovanja, pobožnosti, poniznosti ili sićušnosti, nade, zahvalnosti, i napokon, ljubavi. Dakako da su ti osjećaji na pravom stupnju razvitka još nejasni i neodređeni dok u svijesti ne iznikne jasnija misao o egzistenciji onog bića koje se smatra kao najviše i najsavršenije, koje bdije nad svijetom i sudbinom ljudskom, a mi ga zovemo – Bog.

Svezu čovjeka s Bogom, koliko je čovjek od Boga zavisen, zovemo religija (u objektivnom smislu), a religioznost ili vjera (religija u subjektivnom smislu) znači i ukupnost duševnih doživljaja, osjećajnosti, suđenja i htijenja, kojima pojedinac i društvo svoju zavisnost od Boga proživljuju.

Zato Zimmerman upozoruje, nasuprot uvriježenom stajalištu psihoanalitičke škole, da religioznost obuhvaća sva područja duševnog života.

U prvom redu spoznaju (vjerovanje) da postoji nad svijetom najviše biće (božanstvo) i spoznaju čovjekove zavisnosti od njega. Ta spoznaja genetički prethodi težnji kojom čovjek nastoji da se božanstvom stupi u određeno općenje. Ta se težnja razvija u religiozno djelovanje koje se izražava obično u obrednim i drugim činima. Sve to doživljavanje protkano je osjećanjem.

Stoga valja odbaciti stajališta psihoanalize prema kojima je religija »iluzija« ili »opsesivna neuroza«.

CONTESTATION OF PSYCHOANALYSIS IN THE LIGHT OF THE VIEWS OF KARL JASPERS AND STJEPAN ZIMMERMANN

Zlatan Gavrilović

Summary

Psychoanalysis was born as a humble psychiatric method with a barely developed theoretical foundation, but in the course of the first decade of its existence it construed its own generally psychological theory, shedding a new light on all the facts of man's spiritual life. Subsequently, this psychological theory was applied to the explanation of various sections of cultural creativity, art, religion, and – finally – of social and political life. Thus has psychoanalysis developed its own philosophy of culture.